

Kultuhistorisk karaktärisering och bedömning

Kärda kyrkogård

*Kärda socken i Värnamo kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

Kärda kyrkogård

*Kärda socken i Värnamo kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto och ritningar: Jonas Haas. Grafisk design: Anders Gutehall. Tryckning och distribution: Jonas Haas

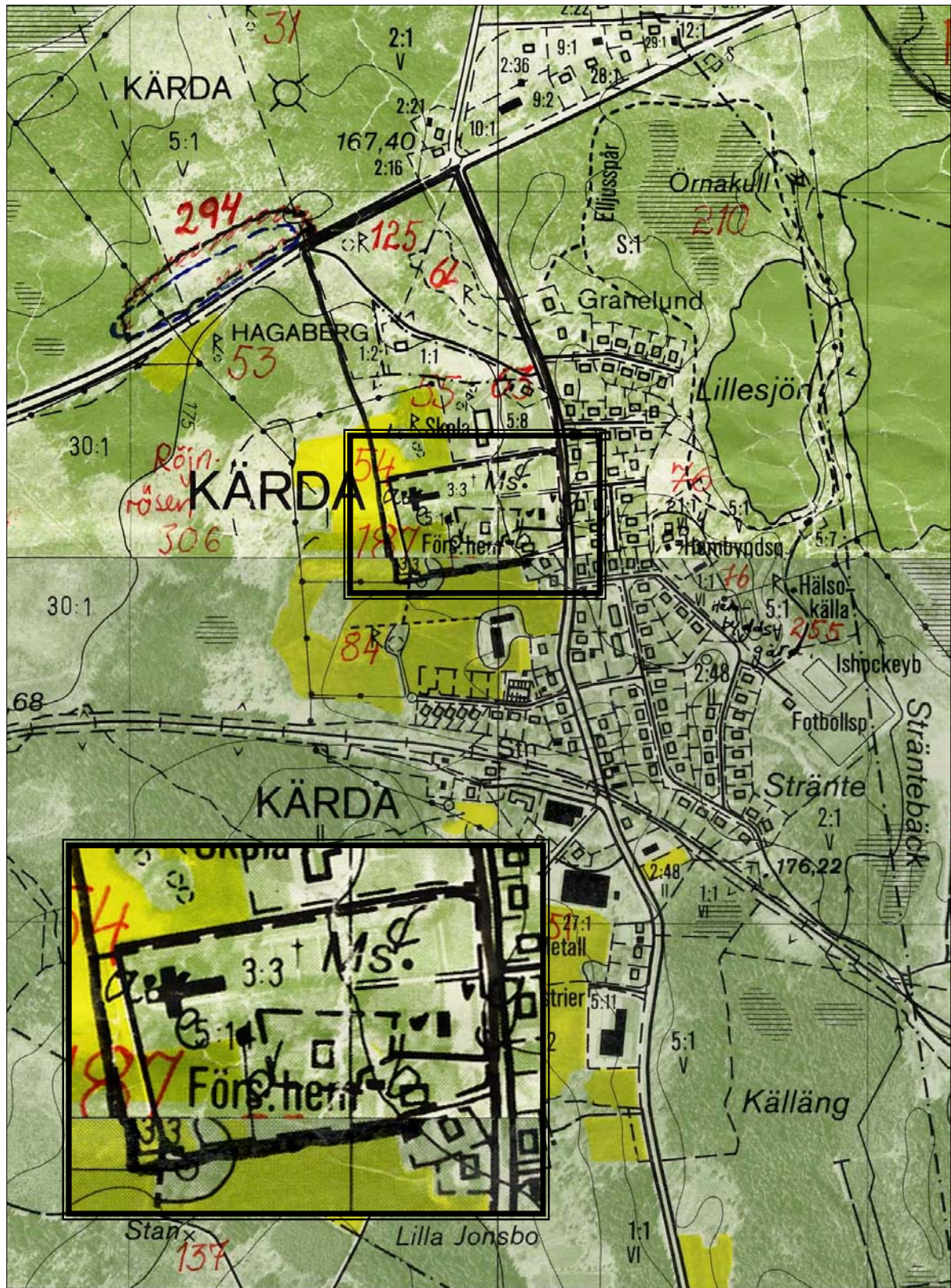
Jönköpings läns museum. Box 2133. 550 02 Jönköping Tel: 036-30 18 00. E-post: info@jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2006

Innehåll

Inledning	5
Bakgrund	5
Syfte	5
Inventeringens uppläggning	5
Sammanfattande beskrivning	6
Kärda kyrkogård	7
Kyrka och kyrkomiljön	7
Kyrkogårdens historik	7
Händelsehistorik	9
Beskrivning av kyrkogården idag	10
Allmän karaktär	10
Omgärdning	10
Ingångar	10
Vegetation	11
Gångsystem	11
Gravvårdstyper	12
Beskrivning av enskilda kvarter	13
Kvarter A	13
Allmän karaktär	13
Gravvårdstyper	13
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	14
Kvarter B	14
Allmän karaktär	14
Gravvårdstyper	15
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	15
Kvarter C	16
Allmän karaktär	16
Gravvårdstyper	16
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	17
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet	18
Sammanfattning	18
Referenser	19
Arkiv	19
Litteratur	19
Tekniska och administrativa uppgifter	19

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Kärda 5D8h och Vallerstad 5D7h 1991. Inringat område markerar gränsen för riksintresset.

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Linköpings stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004 och det beräknas avslutas under år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkobyggnaderna och kyrkogårdarna som omfattas av Kulturminneslagen. Lagen gäller de kyrkobyggnader, kapell och kyrkogårdar som är tillkomna före utgången av år 1939 samt de som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarna syftar till att lyfta fram kyrkans och kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkobestand och kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkans och kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Linköpings stift, inklusive respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrka och kyrkogård skrivs vardera en delrapport med en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande över kyrkan. För varje kyrka och kyrkogård görs en sammanfattande kulturhistorisk bedömning där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. Förutom delrapporten görs delar av inventeringsmaterialet tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representanter från Linköpings stift, Länsstyrelsen i Jönköpings, Östergötlands och Kalmars län samt läns museerna i Kalmar och Linköping. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapporter har utförts av antikvarie Jonas Haas vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

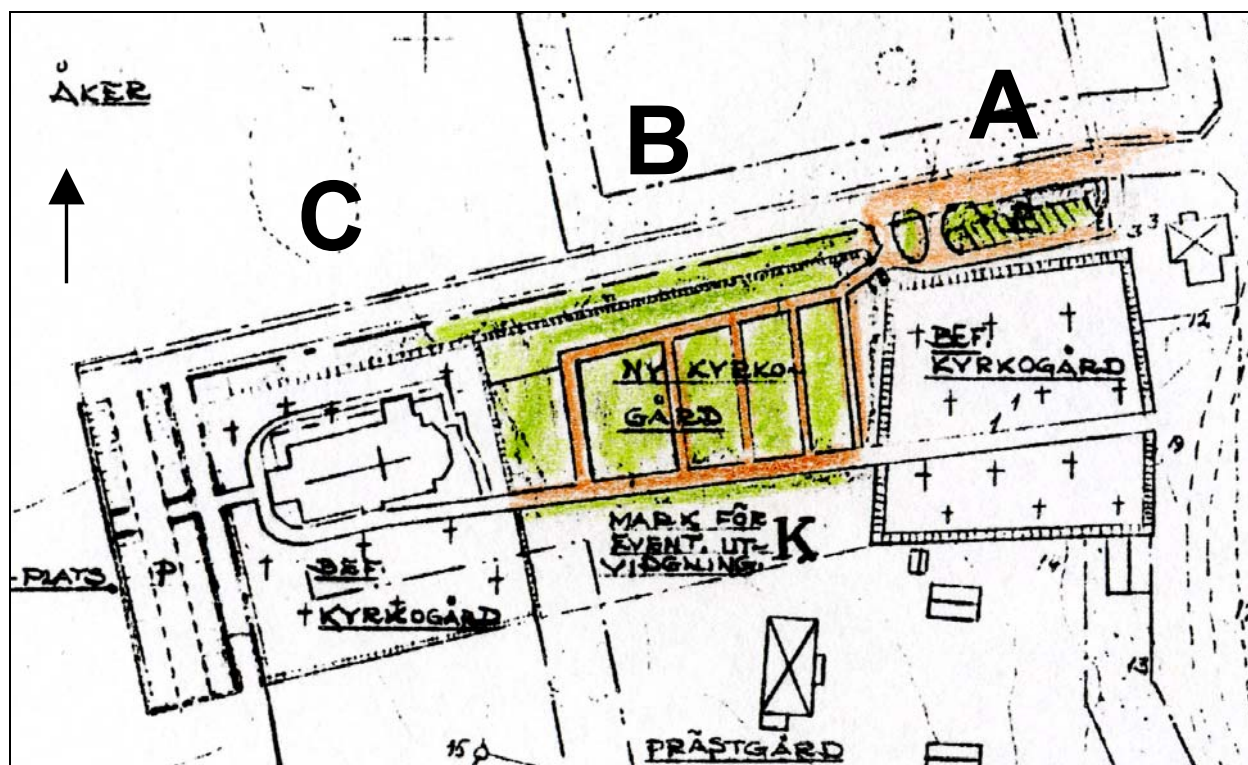
Sammanfattande beskrivning

Fastighetsbeteckning: Kärda 3:3

Värnamo kommun, Kärda församling, Kärda socken, Forsheda kyrkliga samfällighet, Västbo kontrakt, Växjö stift, Jönköpings län.

Kärda kyrkogård är uppdelad i tre delar; den äldsta delen med medeltida kontinuitet, den yngsta delen från 1960-talet samt den del där kyrkan står på från 1876. På den äldsta delen stode Kärdas medeltida kyrka som revs 1876 när den nya kyrkan stod färdig ungefär hundra meter västerut. Kring den nya kyrkan anlades också en kyrkogård och båda kyrkogårdarna var i bruk samtidigt. Under 1960-talet sammanbands de båda kyrkogårdarna med varandra med en ny del som togs i bruk 1971. Det mest utmärkande för kyrkogården är de många gjutjärnsvårdarna på de två äldsta delarna. Dessa minner om närheten till Åminne bruk.

Kyrkogårdens främsta kulturhistoriska värde ligger framförallt i de många gjutjärnsvårdarna som är utan jämförelse i länet. Även den tydliga och ovanliga tredelningen är kulturhistoriskt värdefull och berättar om kyrkogårdens historia från äldsta tid fram till idag.

Kärda kyrkogård, förslag till utvidgning, situationsplan. Med de bokstavsmarkeringar som används i rapporten för kyrkogårdens kvarter. Situationsplan från 1966, .

Kärda kyrkogård

Flygbild över Kärda från 1950, sett mot norr. I väster står kyrkan omgiven av kyrkogården från 1876 och i öster nära landsvägen syns en del av den ursprungliga kyrkogården där den gamla kyrkan stod.

Kyrka och kyrkomiljön

Kärda socken ligger i Finnveden, i Jönköpings läns södra del och är en del av Värnamo kommun. I norr gränsar socknen till Kulltorp och Kävsjö socknar, i öster till Värnamo, i söder till Hånger och i väster till Forsheda socken. Det gamla sockencentrat är välbevarat med prästgård, tiondebod, skolbyggnad från 1800-talet och sockenstuga, skolbyggnad och kyrkstall från omkring år 1900. Landskapet är naturskönt och är rikt på fornlämningar från främst brons- och järnåldern. Under 1900-talet har flera enfamiljshus uppförts i Kärda samt en mindre industri. Kyrkan med kyrkogård och kyrkcentrum samt fornlämningar ingår i område som är av riksintresse för kulturmiljön. Uttryck för detta är kyrka och kyrkogård, kringliggande sockencentrum samt äldre fornlämningar norr om kyrkan.

Kyrkan i Kärda uppförd 1875-76 i sen nyklassicism efter ritningar av arkitekt J F Åbom vid Överintendentsämbetet. Kyrkan har föregåtts av flera tidigare kyrkobyggnader där den äldst kända uppfördes under 1200-talet. 1565 brändes den dåvarande kyrkan ner av danskarna under det Nordiska sjuårskrigets härjningar. En ny kyrka uppfördes några år senare och revs i samband med att den nya kyrkan uppfördes. Flera gravhällar och inventarier från den gamla barockkyrkan överfördes till den nya och pryder nu denna.

Kyrkogårdens historik

Kärda kyrkogård har en ovanlig historia och en delvis mycket lång kontinuitet – här har varit kyrkogård sedan 1200-talet då den första kyrkan i Kärda uppfördes. Kring den äldsta historien är inte mycket känt, men de senaste 150 åren syns tydligt genom olika utvidgningar, tillkomna

på ett ovanligt sätt. Den gamla kyrkan revs 1876 och ersattes av en ny ett hundratal meter väster om den dåvarande kyrkan. Den gamla kyrkoplatsen och kyrkogården övergavs dock inte vilket annars är brukligt utan den fortsatte att användas för begravingar, och tack vare det finns den ännu kvar idag. Kring den nya kyrkan anlades också en ny kyrkogård, frågan är dock hur pass mycket den togs i anspråk från början. Av hävd går det trögt att få folk att begravas på en ny plats där inga andra redan ligger begravda, och på den gamla kyrkogården frilades mycket ny plats när den gamla kyrkan revs. Att bedöma av bevarade gravvårdar idag fortsatte begravingarna i jämn takt på gamla kyrkogården, även efter att nya kyrkogården hade anlagts. Äldsta bevarade gravvård på kyrkogården närmast kyrkan är från 1893, bortsett från några sekundärt placerade vårdar från 1600-talet och 1700-talet.

Det vanliga är att man ofta ser spår av klassklyftor på kyrkogården. Spåren är inte alls tydliga på Kärda kyrkogård, man ser skillnader mellan stora och små gravvårdar förvisso men den sedvanliga uppdelningen mellan köpegravskvarter och de ”allmännas” kvarter syns inte alls. Antingen har de allmännas kvarter inte funnits eller endast i så liten skala att spåren inte syns längre. De allmännas kvarter burkar kännetecknas av långa rader med kronologiskt placerade små och enkla gravvårdar, resta över enbart en person. Sådana linjer saknas i Kärda.

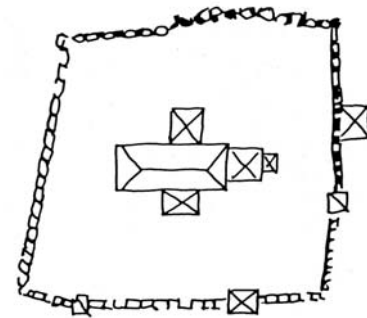
Kärda kyrkogård, fotograferat vid okänt tillfälle omkring sekelskiftet 1800-1900. Fotografen står på den ursprungliga kyrkogården och riktar kameran mot kyrkan i väster. Av fotot kan man utläsa att det funnits grinstolpar även vid östra muröppningen motsvarande de som står vid västra muröppningen idag, samt att de flesta gravar tycks stå i ängsgräs. JLM.

Den gamla och den nya kyrkogården – åtskiljda av en bit jordbruksmark – bands samman i slutet av 1960-talet. Den nya utvidgningen utformades modernt med regelbundna gravrader ordnade i kvarter med måbärshäckar runt om. Den nya delen ritades av trädgårdsarkitekt Ivar Andersson i Jönköping. Utvidgningen fick en egen ingång i norr, som dock inte verkar användas så ofta.

Efter att den nya kyrkogårdsdelen anlades har man ändå fortsatt att ta upp nya gravar i de båda äldre delarna. Dessa är idag därför relativt uppblandade med både äldre och nya gravvårdar. Samtidigt har man av rationaliseringsskäl tagit bort det som många gånger kännetecknar de äldre gravarna – nämligen grusbäddarna och häck- eller steninramningarna.

Händelsehistorik

- 1200-tal Kyrkan antas vara uppförd under 1200-talet, och med den följer begravningsplatsen. Ursprunglig utsträckning är inte känd. (JLM)
- 1565 Den medeltida kyrkan brändes ner av danskarna. Ny kyrka uppfördes på samma plats. Okänt om det påverkade kyrkogårdens utsträckning och en eventuell utvidgning. (JLM)
- 1876 Kyrkan revs och den nya uppfördes ett hundratal meter väster om den gamla. Den gamla kyrkogården bevarades och fortsattes användas. Ny kyrkogård runt nya kyrkan som användes parallellt med gamla kyrkogården. (JLM)
- 1935 Flygfoto. Utifrån flygfotot syns hur kyrkogården närmast kyrkan ser ut. En grusad gång delar södra delen av kyrkogården i två delar i linje med entrén på södra långsidan. Kvarteren är grästäckta men de flesta gravar är inramade av häckar eller stenramar med grusbäddar innanför. Prydnadsbuskar är planterade närmast kyrkan på samma sätt som idag. Trädkransen består av olika träd, längs södra sidan som syns tydligast är vartannat träd mindre och vartannat större.
- 1950 Flygfoto. Flygfotot visar även den gamla kyrkogården där man kan urskilja spridda träd utmed kyrkogårdsmuren, huvudsakligen i väster och i norr. Det är främst den nordöstra delen av gamla kyrkogården som verkar vara tagen i anspråk, i nordväst och sydöst finns större öppna gräsytor. Den sydvästra delen skymms av träd. Nordöstra delen är indelad i rader med grusgångar emellan, och de flesta gravar verkar vara häckomgärdade med grusbäddar innanför. På fotot syns även hur gamla skolbyggnaden låg precis utanför kyrkogården innan den flyttades över den nydragna vägen.
- 1965-67 Planer för utvidgning av kyrkogården, omfattande den del som ligger mellan äldsta kyrkogården och kyrkogården runt kyrkan. Planer utförda av trädgårdsarkitekt Ivar Andersson, Jönköping. (ATA)
- 1971 Kyrkogården tas i bruk, enligt inskription på äldsta befintliga gravvård.

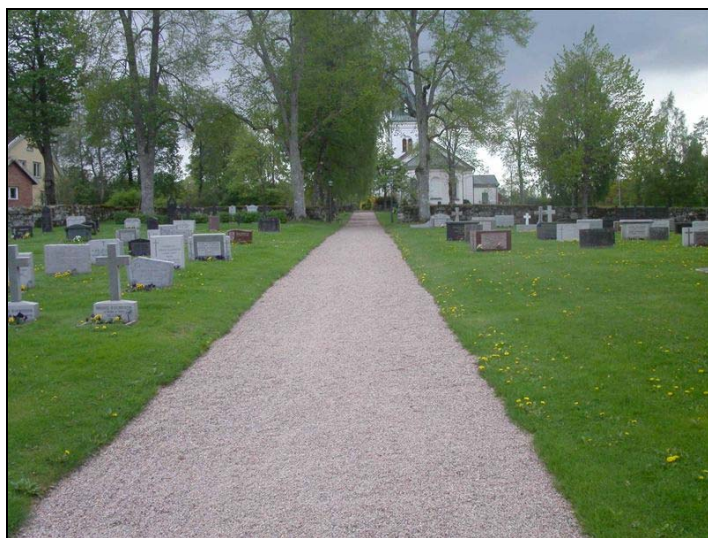
Kärda kyrkogård 1816 enligt storskifteskarta över Kärda by från samma år. Illustration från Larsson 1987.

Successiva förändringar under 1900-talets andra hälft: gravar med grusbäddar har blivit väsentligt färre, grusbäddar har ersatts med gräs. Häckomgärdningar och stenramar har tagits bort. Grusgången från kyrkans södra entré på långsidan har såtts igen med gräs.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Kyrkogården är indelad i tre tydligt avskilda delar. Den äldsta delen är den del som ligger närmast vägen i öster och längst ifrån kyrkan, därbredvid ligger den yngsta delen från 1960-talet och sen slutligen den del som anlades 1876 runt den nya kyrkan när denna uppfördes. De båda äldre delarna, den närmast kyrkan och den längst ifrån, påminner mest om varandra med gravvårdar från 1800-talets slut fram till idag längs mer eller mindre regelbundna gravlinjer. Den yngsta delen i mitten är mest homogen med enbart moderna vårdar, och indelade i kvarter som avgränsas av måbärshäckar.

Omgärdning

De olika delarna är olika omgärdade. Den äldsta delen (här kallad kvarter A), har en kallmur bestående av grovt tillhuggna stenblock av granit. Muren är olika hög och bred, omkring 0,5 – 1,5 m hög och omkring 1,5 – 2 m bred. Denna mur torde vara uppförd i samband med att den gamla kyrkan revs 1876. Kvarter B, dvs den yngsta delen, har en enkel häck i söder av måbär, och i norr en kallmur med betydligt större stenblock, och med fint huggna ytor. Kvarterets omgärdning mot öster och väster är samma som de omgivande kvarteren. Den tredje delen är också omgärdad av en kallmur, med ungefär likvärdig kvalitet som muren i det östra och äldsta kvarteret. Murarnas likvärdiga utseende kan betyda att de har uppförts samtidigt och av samma murläggare. Sålunda borde de vara från kyrkans uppförande, omkring 1876.

Del av gamla kyrkogårdens (kvarter A) västra mur.

Ingångar

Kyrkogården har två huvudingångar, en i väster mitt emot kyrkans huvudingång, och en i öster nära vägen och parkeringen. Den östra ingången är den som används mest. Den östra ingången består av två stora spritputsade grindstolpar med en svart järngrind med smidesdetaljer. Av stilen att döma kan den vara från 1800-talets andra hälft, troligast från 1876 då nya kyrkan uppfördes. Den västra ingången är enklare, med en modern järngrind på två grovt huggna grindstolpar av granit. Troligen är grinden från 1960-talets slut när utvidgningen gjordes, även denna del har en grind i norr av liknande enkelhet.

Vegetation

Kyrkogården är omgiven av träd av olika sorter och av olika ålder. Främst är det lind och lönn, och dessa står huvudsakligen runt kyrkogården närmast kyrkan, kvarter C. Här finns också två kastanjer som flankerar ingången mellan kvarter B och C. Omkring 1930-talet fanns en relativt regelbunden trädkrans runt kvarter C, med ömsom lind och ömsom lönn planterade runt om. Den oregelbundna trädkransen idag är spår från denna. I övrigt märks några sorgeträd i samma kvarter, typiska för det sena 1800-talets romantiserande parkideal, samt en rad med välvuxna björkar längs med gången i kvarter B.

Två lindar flankerar ingången mellan kvarter A och B.

Gångsystem

Gångsystemet på Kärda kyrkogård är enkelt, men ändå en viktig del av upplevelsen. Från ingången i öster till kyrkan går en rak gång genom kvarter A och B, i kvarter C följer den runt kyrkans södra sida till dess västra entré. Gången förgrenar sig till kyrkans källarnedgång norr om koret samt söderut till den Lilliecreutzska familjegraven vid sydöstra muren. Gångarna är lagda med grus. Eftersom gruset som marktäckningsmaterial i stort sett har försvunnit från kyrkogården så är de kvarvarande gångarna av stort värde.

Gravvårdstyper

På Kärda kyrkogård förekommer flera spännande gravvårdar som sällan hittas på vanliga kyrkogårdar. Framförallt gäller detta alla gjutjärnskors, de flesta från 1800-talets sista decennium eller 1900-talets första. Gjutjärnskorsen förekommer i tre olika typer; den helt plana modellen utan genombrytningar, den plana med viss relief och enstaka genombrytningar och den helt genombrutna. De helt plana korsen som därtill har nen enkel och rak kontur synes vara de äldsta, från 1840-, 50- och 80-talet, medan de med genombrutna armar kommer från 1870-talet och framåt. Att det finns så många gjutjärnskors beror helt på närheten till Åminne bruk där dessa har tillverkats. I gjutjärn finns även två gotiska "skärmar" samt två gjutjärnsstaket.

Gjutjärnsvårdarna hör till kyrkogårdens äldsta vårdar, och de äldsta av dessa står i kvarter A, från tiden då den gamla kyrkan fortfarande stod kvar. I kvarter C finns även en 1600-tals vård samt en 1700-tals vård. Båda står på sekundär plats – där de står idag fanns inte ens en kyrkogård när de sattes upp. I övrigt är de flesta typer av vårdar representativt företrädda. I kvarter A och C är olika typer och olika åldrar väl blandade, medan vårdarna i kvarter B är väl samlade och enhetligt moderna. Anmärkningsvärt är att vårdar från den allmänna linjen saknas – antingen har det inte funnits en sådan på kyrkogården eller så har spåren från dem försvunnit.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter A

Allmän karaktär

Kvarter A är det östligaste kvarteret av de tre och samtidigt det äldsta. Mitt i kvarteret stod den gamla kyrkan, uppförd i slutet på 1500-talet på samma grund som den medeltida föregångaren. Av denna minner idag endast en minnessten samt en smidd vindflöjel från gamla kyrkan på den plats där den stod. Kvarteret är uppdelat i två delar på ömse sidor om mittgången och präglas av regelbundna gravrader med gravvårdar från 1800-talets slut fram till idag. Ingen tidsepok eller gravtyp dominerar, varför kvarteret ger ett något splittrat intryck. På kyrkans västra fasad finns även en gravhäll från 1595, skulpterad av slottsbyggmästare Hans Flemming.

Kvarter A sett från sydväst.

Gravvårdstyper

Kvarteret är kyrkogårdens äldsta kvarter och har även några av kyrkogårdens äldsta gravvårdar på troligen ursprunglig plats. Speciellt utmärkande är de många bevarade gjutjärnsvårdarna som är ett särdrag för Kärdas kyrkogård. Även de större vårdarna i nordvästra delen förtjänar att upmärksammas med sina gjutjärnsstaket. I övrigt är bredden bland gravvårdarna stor – både vad gäller ålder och vad gäller utformning. Kvarterets gravar har grävts om kontinuerligt. Andelen titlar är relativt stor och främst kopplade till de äldre vårdarna. Från dessa får vi närheten till Äminnebruk bekräftad genom bland annat titlar som smeden, modellmästare, bruksförvaltaren,

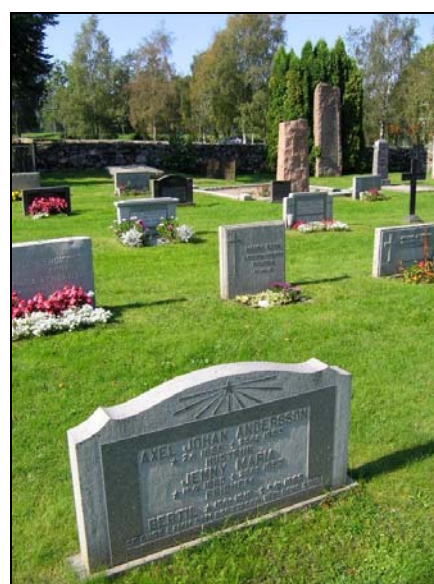

Kvarter A domineras av de små allmänna gravarna 1930-40-tal), men större köpegravar i hörnen och i kanterna ramar effektivt in kvarteret.

gjutaren, men även andra titlar som evangelisten, kusken, ryttmästare, folkskoläraren, mannen och häradshövdingen.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter A är kyrkogårdens äldsta del med kontinuitet från medeltid. Av detta märks dock inte mycket, utan de flesta spår är från sent 1800-tal eller senare. Kvarterets utsträckning kan dock ha medeltida kontinuitet. Kvarteret har flera gjutjärnsvårdar av mycket högt kulturhistoriskt värde som minner om närheten till Åminne. I kvarteret nordvästra del ligger även Emilie Petersens grav – “Mormor på Herrestad”. Hon har betytt mycket för den frikyrkliga missionsrörelsen och hennes grav här har därför stora kulturhistoriska värden. Gravvårdar av olika ålder och utformning står blandade med varandra utan någon tydlig struktur, vilket beror på kontinuerliga förnyelser utan en genomgripande plan. Av den anledningen ligger de kulturhistoriska värdena främst i enskilda vårdar, oavsett placering.

Kvarter A innehåller många gjutjärnsvårdar av mycket högt kulturhistoriskt värde, blandat med moderna gravvårdar.

Kvarter B

Allmän karaktär

Kvarteret omfattar det yngsta kvarteret, som ligger mellan det äldsta i öster och det från 1876 längst i väster. Kvarteret anlades i slutet av 1960-talet och togs i bruk 1971. Kvarteret är det mest enhetliga på hela kyrkogården med bara yngre vårdar, placerade i regelbundna grupper som inramas av måbärshäckar. Endast den norra delen är tagen i anspråk. Björkar flankerar gången genom kvarteret.

Kvarter B sett från öster, med kyrkan i bakgrunden. Måbärshäckar ramar in de olika delarna.

Gravvårdstyper

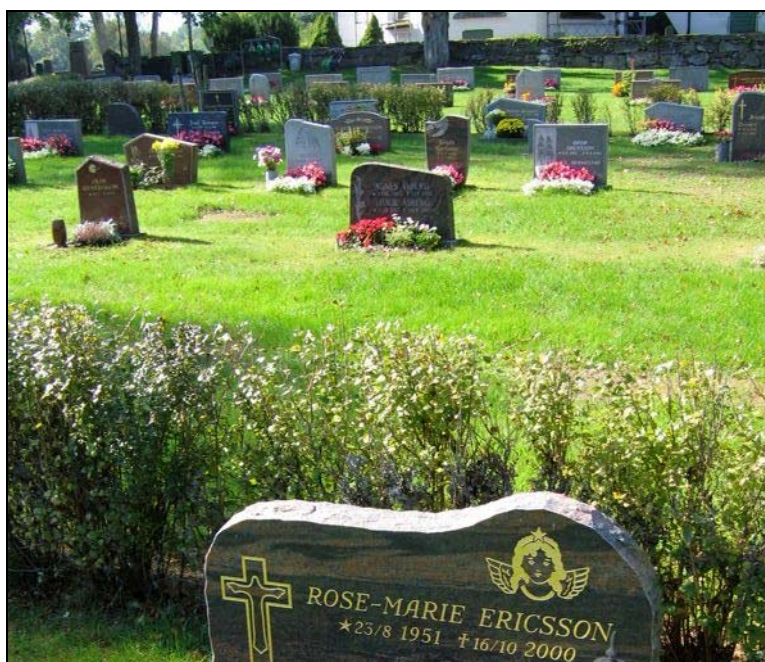
Gravvårdarna i kvarter B är alla från 1971 eller senare. Vårdarna är alla typiska för 1900-talets senare decennier med anspråkslös utformning, låga och breda proportioner och under senare tid mer osymmetri och naturlika stenar. Andelen titlar är lågt, några som förekommer är chefredaktör, sjuksköterska, trädgårdsmästare och komminister.

Gravvårdarna i kvarteren B är familjegravar från 1971 och senare, med tidstypiska utseenden.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret är kyrkogårdens yngsta och präglas av moderna vårdar. Det är även det mest enhetliga kvarteret på kyrkogården och det är i detta som det främsta kulturhistoriska värdet ligger. Många liknande kvarter finns på de flesta kyrkogårdar och typen av gravvårdar finns även väl representerad på andra delar av kyrkogården. Enhetligheten samt att den ursprungliga indelningen av kvarteret i mindre grupper med måbärshäckar fortfarande är intakt hör det som är mest värt att bevara.

Kvarter C

Allmän karaktär

Kvarter C är kvarteret närmast kyrkan, och omfattar hela det området. I öster gränsar det till kvarter B och i övriga vädersträck till odlingsmark. Kvarteret har en norrsida och en södersida, den södra sidan är den största och här står också gravvårdarna tätare. Båda sidorna är grästäckta. Den södra sidan har varit uppdelad i en västlig del och en östlig, skiljda åt av en grusgång i linje med kyrkans södra entré. Gången är idag igensådd och någon större skillnad mellan östra och västra delen är det inte lägre, bortsett från att gravvårdarna i de västra gravlinjerna alla är vända åt öster medan de i de västra linjerna står med rygg mot rygg. Genom att på samma sätt som i kvarter A ha genomfört kontinuerliga förnyelser och omgrävningar är idag intrycket något splittrat vad gäller olika utförande och ålder på gravvårdar.

Kvarter C omger kyrkan och består av en stor del i söder och en mindre i norr.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna i kvarter C spänner över en lång period, och står väl blandade med varandra, på samma sätt som i kvarter A. Här finns även två vårdar från 1600-talet och 1700-talet, båda står dock på sekundär plats eftersom kyrkogården anlades först 1876. De äldsta bevarade vårdarna på ursprunglig plats är istället från 1890-talet. Här finns även några stora familjegravar av vilka främst märks den Lilliecreutzska familjegraven i sydöstra hörnet med en stor grusbädd framför.

Några gravvårdar i kvarter C. I regelbundna linjer står gravvårdar från hela 1900-talet samt några från 1800-talets slut. Störst intresse tilldrar sig de många bevarade gjutjärnskorsen.

Även en annan Lilliecreutzsk familjegrav förtjänare att lyftas fram, nära den förra – med en stor stenhäll och pällare med kätting runt. Utmärkande och speciellt för Kärda är dock de många gjutjärnskorsen, från 1890-talet till 1900-talets första decennium. I övrigt finns de flesta typer av gravvårdar representerade – från äldre stora monumentala vårdar till moderna och enkla. Vårdar från allmänlinjen finns dock inte representerade. Andelen titlar är relativt stort, titlarna berättar om äldre yrken och titlar i socknen så som friherre, friherrinna, militära och kyrkliga titlar, skräddare, hemmansägare, smedsmästare, trädgårdsmästare mm.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret har en splittrad åldersfördelning och gravvårdarna representerar många olika tidsepoker och sociala klasser. I avsaknad av en tydlig struktur och enhetliga områden ligger det kulturhistoriska värdet främst i enskilda gravvårdar. Dessa är gravvårdar som genom titlar och Orts- eller gårdsnamn berättar om socknens historia och geografi. Här finns även konstnärligt påkostade vårdar och framför allt stora antalet gjutjärnsvårdar som är så typiskt för Kärda. Gjutjärnsvårdarna har ett mycket stort kulturhistoriskt värde genom det de berättar om närheten till Åminne bruk.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet

Kärda kyrkogård har en ovanlig historia vilken tydligt avspeglar sig i dagens kyrkogård. Kyrkogården är uppdelad i tre åtskiljda delar, varav den äldsta delen längst i öster har medeltida kontinuitet. Den medeltida kyrkan som stod här revs 1876 och den nya uppfördes ett hundratal meter västerut där också en ny kyrkogård anlades. Den gamla kyrkogården fortsatte att användas parallellt med den nya och det dröjde fram till 1960-talet då man behövde utvidga marken igen. Området mellan de två kyrkogårdarna togs då i anspråk och man kopplade ihop de två delarna till en.

Kyrkogården i Kärda utmärker sig inte bara genom denna tydliga tredelning utan även och kanske framförallt på grund av de många bevarade gjutjärnskorsen. Det stora antalet beror på närheten till Åminne bruk som har tillverkat dem, samt de många begravda som har haft anknytning till bruket, vilket även syns efter att ha studerat titlar på gravvårdarna. Det är smeder och gjutare, modellsnickare och bruksförvaltare mm som här ligger begravda. Det stora antalet gjutjärnsvårdar är ett mycket värdefullt särdrag för Kärdas kyrkogård.

Även övriga gravvårdar är kulturhistoriskt värdefulla och berättar om socknens historia. Av inskriptioner på vårdarna så som titlar, Orts- eller gårdnamn lär vi oss om samhällets sociala sammansättning och dess geografi. Olika tidstypiska gravvårdar berättar genom utformning, storlek och material om skiftande ideal och hantverksskicklighet. De sociala skillnaderna i äldre tider brukar synas genom olika kvarter för köpegravar och för så kallade allmänna gravar. I Kärda saknas de allmänna gravarna och kvarteren ser följaktligen relativt homogena ut. Likaså saknas den vanliga strukturen med större köpegravar längs med kyrkogårdsmurarna, längs med gångarna eller i speciella kvarter – varför man får en bild av ett ur social synpunkt relativt homogent samhälle, präglad framförallt av närheten till Åminne bruk. Det yngre kvarteret B ger också en bild av ett socialt sett homogent samhälle – något som är betydligt vanligare och mer typiskt för tiden.

Grindar och stenmurar är av olika ålder och är uttryck för respektive epok. Ingen av de tre delarna har en enhetlig trädkrans, något som inte nödvändigtvis heller behöver ha funnits vid något tillfälle. I kvarter A finns en ursprunglig och medveten gestaltning med måbärshäckar som rumslig avgränsare som är typisk för sin tid.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får nya ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla tider.

Sammanfattning

- Kyrkogården har en tydlig uppdelning i tre delar som representerar olika tidsepoker. Det är önskvärt att varje del behåller sin karaktär. Detta görs lättast genom att helst koncentrera nya gravar till den yngsta delen, kvarter B, samt att andra gravar som ändå placeras i kvarter A och C anpassas i mått och proportioner till befintliga äldre vårdar.
- Kyrkogårdens främsta kulturhistoriska värde ligger i de många bevarade gjutjärnsvårdarna. Dessa är uttryck för den betydelse Åminne bruk har haft i socknen.
- Särdragen för varje kvarter bör tillvaratas och eventuellt även förstärkas. Detta görs genom att huvudsakligen lägga nya gravar i det nya kvarteret och att endast tillåta nya gravar i de äldre kvarteren om gravvårdarna anpassas i storlek, form och material till de befintliga äldre vårdarna.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv. (JLST)

Antikvarisk topografiska arkivet, Stockholm, genom kopior i länsstyrelsens arkiv. (ATA)

Litteratur

Johan, Anders och Remmare, Per-Olof, *Kulturmiljövårdens riksintressen*, Länsstyrelsen i Jönköpings län, meddelande nr 4/96, 1996.

Jönköpings läns museum *Värnamo kommun Kulturhistorisk utredning* Jönköping 1984

Karlsson, Bo E, *Stadens förnyelse och kontinuitet, bebyggelse i Jönköping 1612-1870*.

Jönköping 2004.

Larsson, Lars-Olof mfl, *Kärda, en smålandssockens historia från forntid till nutid*, Kärda hembygdsförening, Gnosjö 1987.

Kärda hembygdsförening *Natur och kultur i Kärda* Gnosjö 2001

Turesson L *Kärda kyrkby* Värnamo 1988

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:B336/03
Beställare: Växjö stift
Fastighetsägare:Forsheda kyrkliga samfällighet
Rapportansvarig:Jonas Haas
Foto:Jonas Haas
Län: Jönköpings län
Kommun: Värnamo kommun
Socken:Kärda socken
Fastighetsbeteckning:Kärda 3:3
Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Kärda 5D8h och Vallerstad 5D7h 1991

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv